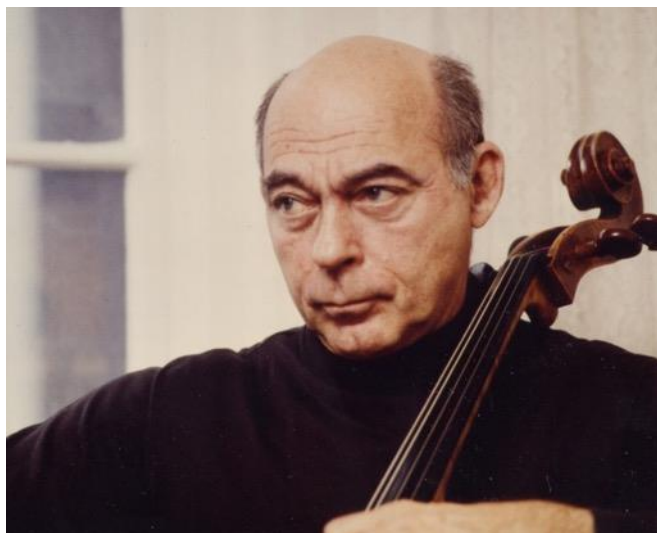

Violoncelistul Janos Starker și legătura lui cu Timișoara și România

De Robert Merkler

Janos Starker, unul din cei mai mari violoncelisti din lume, născut în Ungaria în anul 1924, de origine evreiască, a murit la vârsta de 88 de ani în Statele Unite în 2013. Maxima lui era ca un interpret să se ocupe de muzică și nu de propriile sale emoții. Asta l-a calauzit toată viața: „Creează emoție, nu te emoționa!”

Violoncelist solist la multe orchestre, a înregistrat peste 150 de lucrări, unele dedicate lui. A fost și un mare pedagog. A început să cânte la violoncel la 6 ani, a fost primit la Academia Franz Liszt la 11 ani și la 14 ani a cântat concertul de Dvorak cu orchestra. Drumul său spre culme l-a purtat ca prim-violoncelist în orchestre din Budapesta, aproape și la București, la MET, Mineapolis, Chicago.

A fost până în ultima zi un prodigios profesor la Indiana University, Bloomington. Multi dintre elevii săi au devenit celebri, dar elevii mediocri au suferit din cauza criticii lui aspre, analizei sale neiertătoare și concepției tehnice de mare claritate, pe care nu au putut să o integreze în felul lor de a cânta.

Sunetul lui aparține, plin de strălucire, tehnica impecabilă și acuratețea intonației și a frazării îi caracterizau cântatul.

Putina lume știe de perioada extrem de grea pe care a petrecut-o în urma prigoanei naziste în Ungaria și nici de legătura cu evreimea timișoreană sau despre scurta lui vizită la București, unde l-a întâlnit pe George Enescu.

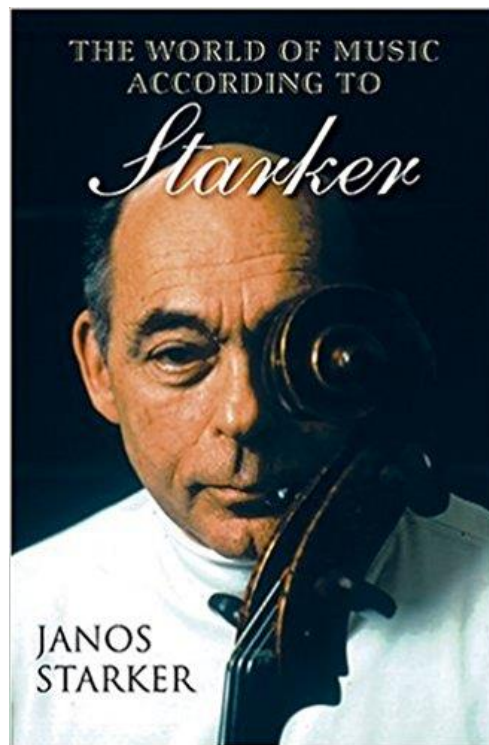
Ca să scape viu, ca evreu în perioada 1944-1945 în Ungaria, e aproape o minune. Frații lui mai mari au pierit amândoi, probabil împușcați la minele de la Bor în Iugoslavia.

Poate faptul că era „fără cetățenie” sau cu documente (false?) suedeze i-a fost de folos. Vârsta lui fragedă – nu avea nici 20 de ani în 1944 - l-a salvat de deportare la destinații

cumplite, asemenea fratilor lui si unor prieteni. E posibil ca legatura cu viitoarea sotie, Eva Uranyi, care era catolica, i-a oferit o posibilitate de camuflaj. De asemenea, faptul ca s-a botezat luteran si apoi s-a căsătorit încă în 1944, l-a ajutat sa i se piardă urma.

A fost dus la munca grea, pe insula Csepel, unde a lucrat greu la deminarea terenului si a făcut lucrări pe acoperișuri distruse de bombardament. Ultimele luni ale războiului, din noiembrie 1944 pana in ianuarie 1945, s-a ascuns printre adăposturi distruse, a activat fără sa posede cunoștințe sanitare ca „doctor“, dar cu brațară de Crucea Roșie si a inaintat pas cu pas cu Armata Roșie pana la eliberarea Pestei. Acolo si-a revazut din fericire sotia si parintii.

Voi cita cateva, in continuare, **pasaje din cartea lui autobiografica, "The World of Music According to Starker"**, publicată în 2004, care se refera la zilele ulterioare eliberării Budapestei de nazisti.

„Am vrut sa ies din acest iad. Adevărat, nu mai eram amenințat de naziști, dar eram expus constant la deportarea (rusa). Ungurii, care au fost numiți de rusi sa conducă orașul, au reușit să-și „schimbe“ culoarea. La putere erau tot feluri de escroci, fostii macelari nazisti umpleau noile partide democratice create. Eu nu mai voiam sa fac parte din acest anturaj.

Pașaportul suedez si hârtiile primite de la comandatura rusa m-au aparat oarecum de deportare. Dar, eram fără slujba și nu aveam din ce trai.

Am auzit ca trenuri de marfa erau pe cale sa plece spre România si am pornit-o cu soția, cu violoncelul si cu o mica valiza pe acest drum. Am avut ceva bani si adresa lui Gabriel Banat, un coleg violonist si bun prieten al Evei, care a studiat la Budapesta si care locuia in România in orașul Timișoara, Temesvar în ungurește (a ieșit la pensie de curând din cadrul orchestrei New York Philharmonic.)

Trenul mergea încet, in februarie era tare frig. Vagonul marfar era plin de oameni, ba unii călătoreau si pe acoperiș. In stațiuni, unii sareau din vagoane după apa si ceva lemne de făcut foc. Fumul a atras atentia rusilor, care, cu armele automate, s-au apropiat de noi ca sa

se incalzeasca un pic si ei! La un semnal dat, ne-au luat ce mai aveam de valoare asupra noastra si ne-au spus „la revedere“ răsând.

In ziua următoare, ajungând la granița, trenul s-a oprit definitiv. Grănicerii romani si soldații rusi ne-au cerut documentele. Nimeni nu avea documente care sa ii satisfacă. Când eu am încercat, in rusa pe care am învățat-o in tranșeele Budapestei, sa le explic situația, au crezut ca sunt un dezertor! Norocul meu ca unul m-a văzut ca am un instrument. Un comandant m-a întrebat dacă sunt muzician și când i-am spus ca da, mi-a poruncit sa-i cant ceva lui și soldaților.

Nu eram pregătit pentru aceasta ocazie, totuși, cu putina vodca, am început sa cant din gura si sa improvizez la violoncel. Mi-am dat toata silința, amintindu-mi cântece din copilărie.

.....

România a scăpat in mare măsura de bombardament si viata acolo avea o normalitate care era tare străina de impresiile mele din Budapesta. Trenul „normal“ ne-a dus pana la Arad, care in trecut facea parte din Ungaria; toti vorbeau maghiara, germana si romana. Nimeni nu ne-a cerut un bilet de călătorie. Intenția mea era sa ajung in Suedia, unde mi s-a promis un loc intr-o orchestra.

In Arad, cu banii care nu mi-au fost inca furati si care nu mai erau de fapt valabili, fiind produși de fasciștii maghiari, am reusit sa cumparam bilete de tren pana la Timisoara. Ajunși la Timișoara, am cautat imediat adresa lui G. Banat, dar locuința fiind nelocuita am întrebat pe la vecini de soarta prietenilor nostri. Ce s-a întâmplat în următoarele momente ar putea fi subiectul unei opere comice. O vecina, văzându-mă cu un violoncel si eu întrebând de Banat, a început s-o strige pe mama ei sa vina. Banat povestise despre noi si deci „ne cunoștea“. Am intrat in sufragerie, am povestit de ultimele luni de război si am aflat ca familia Banat e plecata la București, dar noi suntem bine veniti sa stam la ei!!

... Dar înainte de toate, ar fi bine sa facem o baie calda! Asta a fost un lux care ne-a copleșit....

Aceasta familie Naschitz m-au adoptat cum se spune si am rămas prieteni pana azi. Tatăl avocat, sotia medic au murit intre timp. Fiica lor, care a devenit o doctoariță de succes în Germania, a iesit de curand la pensie. Fiul lor, George, cam de varsta noastra, a devenit avocat si sta la New York. E un mare amator de muzica si e cel care aplauda cel mai tare in sala, când cant la New York.

.....

Noaptea a trecut ca prin vis si ne-am întrebat ce va urma. A doua zi, odihniți, ne-am pus pe treaba și am vândut o mica brațară de aur. Acum aveam ceva bani, primeam de mâncare, nu plăteam chiria - eram peste măsura de "bogați". Familia Naschitz era membra într-o societate de muzica de camera si cunoșteau o mulțime de melomani. S-au pus pe telefonat la prieteni din oraș spunându-le ca marele cellist Starker a sosit in localitate. Toți voiau sa ma vadă si sa ma cunoască. Scăpaseră de ororile războiului, de bombardamente, începeau să-și normalizeze viata. Erau înfometați de tot si mai ales de muzica. "Ce ar fi sa organizam un soirée într-o săptămâna?" m-a întrebat domnul Naschitz. "Avem un pian si oamenii vor sa vina. Au de gand sa plătească pentru asta si voi aveti nevoie de ceva bani." Ultima fraza m-a amețit.

Soții Naschitz voiau sa-mi dea ei ceva bani, dar erau siguri ca voi refuza. Pe de alta parte, eu

n-am mai cantat la violoncel practic de un an, si singura "performanta" a mea a fost la granița în fata soldaților rusi. Eva își programase cu un an în urma an sa cânte concertul nr. 1 de Beethoven, dar si acest concert a fost anulat; deci nici ea n-a mai pus mana de multa vreme pe un pian. Le-am spus ca trebuie sa ma gândesc un pic la aceasta idee. Noroc ca din precautie, mi-am luat 4-5 lucrări cu mine în geamantan. Ne-am retras în apartament, am deschis husa cu violoncelul si am început sa exerséz. După 3 ore de studiu, mi-am zis ca pot accepta. Încrederea în mine era datorata desigur vârstei mele fragede - încă nu implinisem 21 de ani. Săraca Eva era înfricoșata. Am rugat-o sa studieze în fiecare zi, asa ca sa poata canta o piesa nu prea grea. Asta a si facut si restul programului au fost lucrări de Bach si Kodaly, piese pentru violoncel solo. Serata muzicala a fost un succes nemaipomenit si s-a repetat în urmatoarele zile si în alte case, dându-mi inapoi încrederea profesionala si ceva bani în portmoneu.

Dupa doua luni am trebuit sa eliberam apartamentul lui Gabriel Banat, deoarece tatăl lui s-a întors. Am decis sa continuam spre București, unde familia Naschitz avertizase prieteni melomani de venirea noastră. La sosirea noastră erau deja organizate cateva concerte si un recital programat la Atheneu, sala bine cunoscuta din capitala, unde m-a acompaniat cel mai renumit pianist din tara, domnul Dagobert Buchholz. Nu după mult timp am fost invitat sa cant cu orchestra, nu-mi aduc aminte dacă era Orchestra Radio sau Filarmonica din București-.

Tatal meu, care era croitor, ma sfătuiuse sa împachetez si un sacou, asa ca am putut apărea pe scena imbracat decent. Doua incidente îmi rămân în memorie: odată după un recital de mult succes, întorcându-mă acasă, am găsit toaleta înfundata. Mi-am scos vesta si am pus mana s-o desfund. Asta a ramas ca simbol al "înălțărilor" si "căderilor" unei vieți artistice. Al doilea era când am decis sa pregătim ceva de mancare, în pofida faptului ca nici unul din noi nu știa sa gătească. Aveam convingerea ca uitându-mă la mama mea cum se face un Schnitzel vienez, voi reusi. Am cumpărat toate ingredientele, dar problema s-a pus, cand mi-am adus aminte, ca felia de carne trebuie batuta sa fie subțire. Am folosit pentru asta un mic călcător de voiaj, dar când carnea a început sa se prajeasca în untura, ea s-a transformat într-o minge!! UFF! Am uitat sa încrestem puțin pe margine. Oricum, gustul era satisfăcător.

Ideea sa ajungem în Suedia a început sa apara în mintea mea si sa ma urmareasca. Deci, am închiriat un apartament si am trăit de pe o zi la alta. Fiind un tânăr violoncelist de valoare, mi s-a propus sa devin violoncelist solo la Filarmonica, începând din toamna. La 8 mai, razboiul s-a terminat. Am auzit cu totii celebrul concert transmis din Londra cu Pablo Casals. Cred ca a cantat concertul de Elgar.

A încercat sa aflu ce s-a întâmplat cu frații mei mai mari. Am făcut nenumărate cereri si am întrebat diferiti oameni care au supraviețuit. Unii spuneau ca i-au văzut în Iugoslavia; alții în Germania, alții în Rusia. După cativa ani am aflat ca probabil au fost împuscați si îngropați la Bor în Iugoslavia.

Prin iunie am simțit dureri, caci sufeream de hernie, ca urmare a muncilor grele pe care le-am facut în trecut. Aveam concerte programate si postul la orchestra îmi plăcea, dar, așteptând toată vara în aceste conditii si cu perspectiva operației de hernie, am ajuns la concluzia ca trebuie sa ne întoarcem la Budapesta, mai ales ca aveam si sprijinul părinților nostri. Pe drumul de întoarcere am vizitat scurt prietenii timișoreni si mi-a lăsat acolo

violoncelul(!), caci riscul voiajului cu trenul spre Budapesta era prea mare. Călătoria era ceva mai puțin anevoioasa ca data trecuta, dar atât Eva cat su eu am intrat prin fereastra, pentru ca trenul era supraaglomerat. Cu toate astea, am ajuns in sfârșit la Budapesta. Ruinele din oraș erau in parte înlăturate, au avut loc alegeri noi si o inflație fără margini stapanea tara.

Operația de hernie a reușit bine, dar m-am imbolnavit de pneumonie si, cum nu exista penicilina, eram cat pe aci sa ma curat. In convalescenta, un emisar de la Opera a venit la mine sa ma invite la sediul Operei. Am ajuns acolo sprijinindu-ma de un baston. Am facut cunostinta cu conducerea operei, printre care si dirijorul Ferenc Fricsay. Au apelat la mine sa ii ajut la readucerea Operei in stare de funcționare si a culturii in Ungaria in general. Ungaria - patria mea? De cand m-am nascut am trăit ca "străin" in Ungaria, fiind suedez. M-au asigurat ca Ungaria noua va schimba si statutul meu. Mi s-a oferit postul de prim-violoncelist la Opera si Filarmonica cu un salariu ca al unui director, cu bilete gratuite si cu reducere de servicii in cantat. Am pus problema cu cetățenia si cu recuperarea instrumentului de la Timisoara. Totul s-a aranjat in patru zile. Am primit pasaportul maghiar si mi s-a platit drumul dus-intors la Timisoara. Asa am devenit după 21 de ani "ungur" in tara unde m-am nascut si studiat.

Am acceptat angajarea, deși simțeam - si resimt si acum - modul negativ in care Ungaria s-a comportat cu mine si cu familia mea. Am fost găzduit, dar am rămas pe dinafara. Nu mi-a fost dat sa resimt mîndria de a fi cel mai tanar posibil prim-violoncelist intr-o orchestra si nu am avut convingerea ca "tara" ma adopta. Dar am cautat sa dau tot ce e cu putința mai bun din mine.

Am călătorit, in parte in tren, în parte pe camioane, sa-mi recuperez violoncelul din Timișoara. Călătoria a durat mai mult decât o planificasem, asa ca am pierdut cîteva repetiții pentru pregatirea deschiderii de sezon. Ajuns in ajunul deschiderii, a trebuit sa citec la "prima vista" o opera obscura de Ferenc Erkel. Ușurința cu care "citeam" notele m-a ajutat sa cant si opere importante ca Tosca, Rigoletto si Barba Albastra. La pupitrul al patrulea, unul din foștii asistenti a profesorului meu, Schiffer, nu-mi dădea nici buna ziua, văzându-mă la primul pupitru. Colegul meu de pupitru mai vârstnic, "unchiul" George, mi-a spus ca EU trebuie sa întorc paginile: acest lucru era contrar regulamentului, a incercat sa ma sicaneze, pentru ca eram tanar.

Angajarea mea la orchestra îmi dădea destul timp liber ca sa indeplinesc unele promisiuni de a canta in Romania. Asa am plecat pentru luna noiembrie la Bucuresti, unde au înțeles pe deplin de ce luasem hotărîrea aceasta.

La București am primit invitația compozitorului si muzicianului de renume George Enescu. Știam foarte puțin despre el, dar am înțeles, cu cata stima se vorbea despre marea lui personalitate, ca e un mare muzician. De ce m-a cautat sa ma vadă, nu știu nici pana acum, poate a auzit de concertele mele, in orice caz, acea săptămâna a fost unul din cele mai mari evenimente muzicale din viata mea!

Am ajuns la un palat, poate cel mai majestuos din oraș. Am fost condus in studio, unde am dat de un om îndoit de spate, gentil si cu vorba șoptită. M-a întrebat despre viata mea si mi-a propus sa cantam ceva de Brahms. Mi-a adus notele pentru sonata in Mi Minor, așezându-se la pian. Pana atunci auzisem doar despre cantatul lui la vioara. Am trecut aproape prin toată Sonata si când am terminat-o, mi-a spus: "Îmi aduc aminte de vremea când Brahms însuși a cantat-o" si, după o pauza, a continuat: "Asa nu e voie s-o cânti in viitor". Si fără

note a început să cânte din Sonata în Fa Major, și eu am intrat în dialog muzical din memorie. "Am cântat-o acum 20 de ani cu Casals. Cântatul lui era miraculos... Totuși, ești cumva liber mâine și ai putea să vii? Voi cânta sonatele de Beethoven în prezența câtorva prieteni într-un cerc restrâns. Trebuie să mai studiez azi și să repet la pian pentru mâine...."

Am ajuns a doua zi și am întâlnit cam 12 persoane adunate în salon: femei în toalete elegante, bărbați în haine de seară. Pe perete era atârnat un portret imens cu Enescu cu dedicația "Pentru iubita mea Prințesa". Un scaun, asemenea unui tron, era însemnat cu "Rezervat".

Enescu și-a luat vioara și, împreună cu un pianist, a început Sonata "Primăverii". Eu am capatat un soc! Cânta scârțâit, fals, iar pentru mine era îngrozitor de penibil! Mi-am strepezit dinții și am încercat să mă gândească la altceva... Dar dintr-o dată, după zece minute, cel care cânta devenise o altă faptură. Sunetul era glorios, frazarea era impecabilă și totul acurat peste puțină.

A fost poate singura dată în viața, când cântatul mi-a umezit ochii. N-am mai auzit de atunci niciodată pe nimeni cântând așa, poate cu excepția lui Bachhaus în concertul în re minor de Brahms, sau a lui Heifetz când a înregistrat concertul de Brahms cu noi la Chicago.

După ce a terminat sonata, Enescu a mai cântat și alte piese. Dintr-o dată, în timpul cântatului ușa s-a deschis larg și a intrat o femeie somptuoasă¹. E greu de descris această apariție. Cea mai apropiată imagine a fost când am văzut filmul cu Gloria Swanson în "Sunset Boulevard". În timp ce Enescu cânta, ea a salutat oaspetii, apoi s-a apropiat de scaunul „rezervat” pentru ea și s-a așezat. După un timp a început să scrie ceva pe bilețele care au trecut din mână în mână la diferiți destinatari.

Când s-a terminat concertul, au urmat aplauze îndelungate, iar după o tăcere, principesa a declarat solemn: "De ce mai avem nevoie de alții, când EL mai e printre noi?"

Robert Merkle, Elveția, 5 Februarie 2018

¹ E vorba de Prințesa Maria Cantacuzino.